

JOSÉ
SARAMAGO
Manual de pictură
și caligrafie

Traducere din limba portugheză
și note de Georgiana Bărbulescu

POLIROM
2022

M-am născut în 1632, în oraşul York, dintr-o familie foarte bună. Tatăl meu nu-şi avea obârşia în acest oraş, ci se născuse la Bremen şi se stabilise mai târziu la Hull, unde ajunsese, datorită negoţului, în stăpânirea unei frumoase proprietăţi. Părăsind negoţul, s-a mutat la York, unde s-a însurat cu mama. Familia mamei, Robinson, era foarte cunoscută în acea regiune. De aceea mă şi numesc eu Robinson Kreutznær, nume care apoi a ajuns, prin obişnuita prefacere a cuvintelor străine în Anglia, acela de Crusoe, aşa cum ne zicem şi ne scriem noi înşine numele şi aşa cum m-au chemat întotdeauna cunoscuţii.

Am avut doi fraţi mai mari. Cel dintâi a fost locotenent-colonel într-un regiment englez de infanterie din Flandra, comandat mai înainte de faimosul colonel Lockhart, şi a fost ucis în bătălia de lângă Dunkerque, purtată împotriva spaniolilor. N-am ştiut niciodată ce s-a ales de cel de-al doilea frate, după cum nici părinţii mei n-au ştiut mai târziu ce s-a întâmplat cu mine.

Am mai copiat texte şi alteori, de când am început să scriu, şi din diferite motive, pentru a susţine unele spuse ale mele, pentru a le contrazice, sau pentru că nu eram în stare

să spun mai bine. Acum am făcut-o ca să-mi exerseze mâna, ca și cum aș fi copiat un tablou. Transcriind, copiind, învăț să povestesc o viață, pe deasupra și la persoana întâi, și încerc să înțeleg, în felul acesta, arta de a sfâșia vălul pe care-l reprezintă cuvintele și să dispun luminile reprezentate de cuvinte. După ce am copiat însă, îndrăznesc să afirm că tot ceea ce s-a scris e o minciună. Minciună a copistului, care nu s-a născut în 1632 în orașul York. Minciună a autorului copiat, a lui Daniel Defoe, care s-a născut în 1661 în orașul Londra. Adevărul, dacă se află aici, nu putea fi decât al lui Robinson Crusoe sau Kreutznær, și pentru a-l recunoaște ar trebui început prin a dovedi că a existat, că tatăl lui a venit din Bremen și a trecut prin Hull, că mama era într-adevăr englezoaică și acel prim nume era numele ei de familie, că din căsătorie s-au mai născut doi frați și lor li s-au întâmplat cele povestite. Acest adevăr n-ar fi scutit de cercetarea existenței reale a colonelului Lockhart și a regimentului său și, respectiv, a bătăliilor pe care le-a purtat, în special cea de la Dunkerque împotriva spaniolilor. (În legătură cu existența acestora nu există îndoieli.) Nu cred că cineva ar putea să înțeleagă ceva în încurcătura asta de îțe, să le descurce, să le deosebească pe cele adevărate de cele false și (treabă și mai subtilă) să definească și să stabilească gradul de falsitate din adevăr și de adevăr din falsitate. Din cât a scris Daniel Defoe-Robinson Crusoe (cel mai mic dintre cei trei frați) și a rămas consemnat, numai câteva cuvinte sobre îmi convin și trebuie să le folosesc: „după cum

nici părinții mei n-au știut mai târziu ce s-a întâmplat cu mine". De ce oare să-i fi părăsit eu însumi? de ce, dimpotrivă, m-au abandonat ei? așa a vrut viața lor sau așa a vrut moartea lor? Nimic din toate astea. Doar pentru că oricare dintre noi ar putea să vorbească astfel despre părinți sau copiii noștri ar putea să vorbească astfel despre noi. Căci eu, pictor de portrete și caligraf al acestei scrieri, nu am descendenți sau nu-i cunosc, dacă-i am, sau îi am într-un oarecare viitor, pentru că scriu. Robinson Crusoe (se spune în penultima pagină a povestirii pe care Defoe o istorisește în numele lui) a avut trei copii, doi băieți și o fată: informație inutilă pentru inteligența textului, dar care mă liniștește pe mine în legătură cu importanța a ceea ce este superfluu.

M-am născut la Geneva în 1712, din Isaac Rousseau, cetățean, și Suzanne Bernard, cetățeană. O avere foarte mică împărțită între cincisprezece copii, reducând aproape la nimic partea tatălui meu, nu-i lăsa ca mijloc de subsistență decât meșteșugul lui de ceasornicar, în care era cu adevărat foarte priceput. Mama, fiică a pastorului Bernard, era mai bogată; avea o minte înțeleaptă și era frumoasă [...] Mă născusem aproape muribund; erau puține speranțe de a mă păstra.

Părinții aceștia prezintă, încă de la început, marcele avantaj de a fi adevărați și de a promite, de aceea, mai multă veridicitate decât întreaga ficțiune a lui Defoe. Adevărat e și Jean-Jacques Rousseau, născut în orașul Geneva în 1712. Dar, copiii cu fidelitate aceste rânduri, cu intenția cinstită de a învăța, nu observ nici o

diferență, cu excepția scrisului, între această realitate și ficțiunea aceea. Cred că pentru viața mea povestită în locul acesta (cum aş povesti-o în altul?) nu-mi va folosi decât ceea ce îi spune cineva lui Rousseau mai târziu (pentru că el însuși, fără a fi conștient sau fără a fi suficient de conștient, nu putea s-o știe pe atunci): „Mă născusem aproape muribund”. Tot așa nici eu, din aceleași motive, nu puteam să știu când m-am născut, dar spre deosebire de Jean-Jacques, n-am avut nevoie să mi se spună. Întrucât m-am născut, m-am născut la începutul morții mele, prin urmare aproape mort. Iau ca ipoteză faptul că moașa care m-a ajutat să ies din burta mamei o fi spus: „Copilul ăsta e plin de viață”. Se înșela.

Ficțiunea oficială vrea ca un împărat roman să fie născut la Roma, eu m-am născut însă la Italica; acestui ținut uscat și totuși fertil i-am suprapus mai târziu atâtea și atâtea regiuni ale lumii. Ficțiunea are și partea ei bună: ea dovedește că hotărârile luate de spirit și voință sunt mai importante decât împrejurările. Adevăratul loc de naștere este acela unde pentru prima dată ai aruncat asupra ta însuși o privire pătrunzătoare [...]

Cineva povestește viața cuiva care n-a existat sau n-a existat astfel: Defoe inventează. Cineva povestește o viață zicând că e a sa și increzându-se în credulitatea noastră; Rousseau se confesează. Cineva povestește viața unei ființe care a trăit mai înainte: Marguerite Yourcenar scrie memoriile lui Hadrian, Hadrian cel din memorie inventează pentru ea. Eu, H.,

ascuns în această inițială, mă aflu în fața acestor exemple, în timp ce copiez școlărește și încerc să înțeleg, inclinat să afirm că întreg adevărul e ficțiune, sprijinindu-mă, ca s-o spun, pe șase martori ai unui adevăr suspect și ai unei minciuni consacrate care se numesc Robinson și Defoe, Hadrian și Yourcenar și de două ori Rousseau. Mă fascinează în mod special jocul geografic care sare de la Italică (Spania, aproape de Sevilla) la Roma, de la Roma la Londra, de la Londra la York, de la York la Geneva și de la Geneva la locul unde s-a născut Marguerite Yourcenar, pe care nu-l știu și nici n-o să-l aflu. Pentru că ea însăși, aruncând cuvintele peste secole și peste distanțe mai mici decât secolele, l-a pus pe Hadrian să scrie: „Adevăratul loc de naștere este acela unde pentru prima dată ai aruncat asupra ta însuți o privire pătrunzătoare”. Dacă-i așa, unde s-a născut Defoe? Dacă-i așa, unde s-a născut Rousseau? Unde s-a născut Yourcenar, dacă-i așa? Unde m-am născut eu, pictor, caligraf, fat mort atâta timp cât nu mă hotărâsc unde, când și dacă a fost aruncată asupra mea o privire pătrunzătoare? Mai rămâne să aflu dacă, odată descoperit în felul acesta locul nașterii, vom putea descoperi și continua privirea care înțelege sau, dimpotrivă, ne vom pierde prin noi geografii. Totul este, probabil, literatură: viața autentică a lui Hadrian e zdrobită încet, mărunțită, descompusă și recompusă cu altă înfățișare, în beletristica lui Marguerite Yourcenar. Putem să parlem și să câștigăm că mai lipsește încă ceva din Hadrian, cine știe dacă nu doar pentru

că nu le-a venit niciodată lui Defoe și nici lui Rousseau ideea să scrie ei propria biografie a acelui împărat roman care s-a născut în Italia, dar ficțiunea oficială vrea să se fi născut în Roma. Dacă ficțiunea oficială obișnuiește să facă astfel de lucruri, ce lucruri cu mult mai extraordinare n-o fi făcut ficțiunea particulară?

Analizând bine aceste subtilități (chiar există ele sau sunt doar în mintea mea?), observ că nu sunt prea multe deosebiri între cuvintele care uneori sunt vopsele și vopselele care nu pot rezista dorinței de a fi cuvinte. Așa trece timpul meu, cu timpul celorlalți și cu timpul care li s-a inventat celorlalți. Scriu și mă gândesc: ce e azi timpul pentru Defoe, pentru Rousseau, pentru Hadrian? Ce e timpul pentru cel care moare exact în momentul acesta, fără să fi știut, fără să fi cunoscut și înțeles unde s-a născut?